

Masarykova univerzita
Pedagogická fakulta
Seminář k úvodu do pedagogiky (úterý 16:20-17:05)
1. semestr
Vyučující: Kateřina Vlčková

Název seminární práce:

Žák jako subjekt edukace

Vypracovali dne 10.11.2004:

Dita Zahradníčková (NJ/SP/TV)
59867
ditazahr@seznam.cz
59867@mail.muni.cz

Jan Gettin (NJ/ČJ)
152705
jan.gettin@centrum.cz
152705@mail.muni.cz

Osnova seminární práce na téma **žák**

- Úvod - Kdo je to žák? 3
  - Každý žák je osobnost, každý je něčím výjimečný

- Vlastnosti osobnosti 3
  - 4 základní skupiny:
    - výkonové (schopnosti, dovednosti, vědomosti)
    - temperamentové
    - aktivační, motivační
    - charakterové

- Rozvoj osobnosti 3
  - Schéma rozvoje (obrázek) 4

- Rozdíly v osobnosti vychovávaného jedince 6
  - Rozdíly mezi pohlavími 6
  - Zvláštnosti věkové 7
  - Individuální tempo 7
  - Zvláštnosti temperamentu (temperamentové typologie Hippokritos) 7
  - Rozdíly ve výkonových vlastnostech 8
  - Rozdíly v charakterových vlastnostech 8
  - Rozdíly v motivaci 9

- Rovnost šancí 9
  - Kognitivní inteligenční charakteristiky dětí 9
  - Sociokulturní a socioekonomické poměry v rodinách dětí 10

- Závěr 12

- Použitá literatura 12

Kdo je to žák?

Žák je vychovávaný jedinec. Nemůžeme se na něj však dívat pouze z pohledu subjektu edukace, ale musíme si uvědomit, že každý žák je osobností, protože každý je něčím výjimečný. Vzájemně se od sebe liší svými vlastnostmi, psychickými a fyzickými předpoklady.

Vlastnosti osobnosti

Vlastnosti osobnosti tvoří jednotný integrovaný celek. Na strukturu vlastností osobnosti lze nahlížet z různých úhlů a vytvořit rozmanité klasifikace, obvykle však bývají psychické vlastnosti děleny do 4 základních skupin:

- výkonové (schopnosti, vědomosti, dovednosti)
- temperamentové
- aktivačně motivační
- vlastnosti charakterové

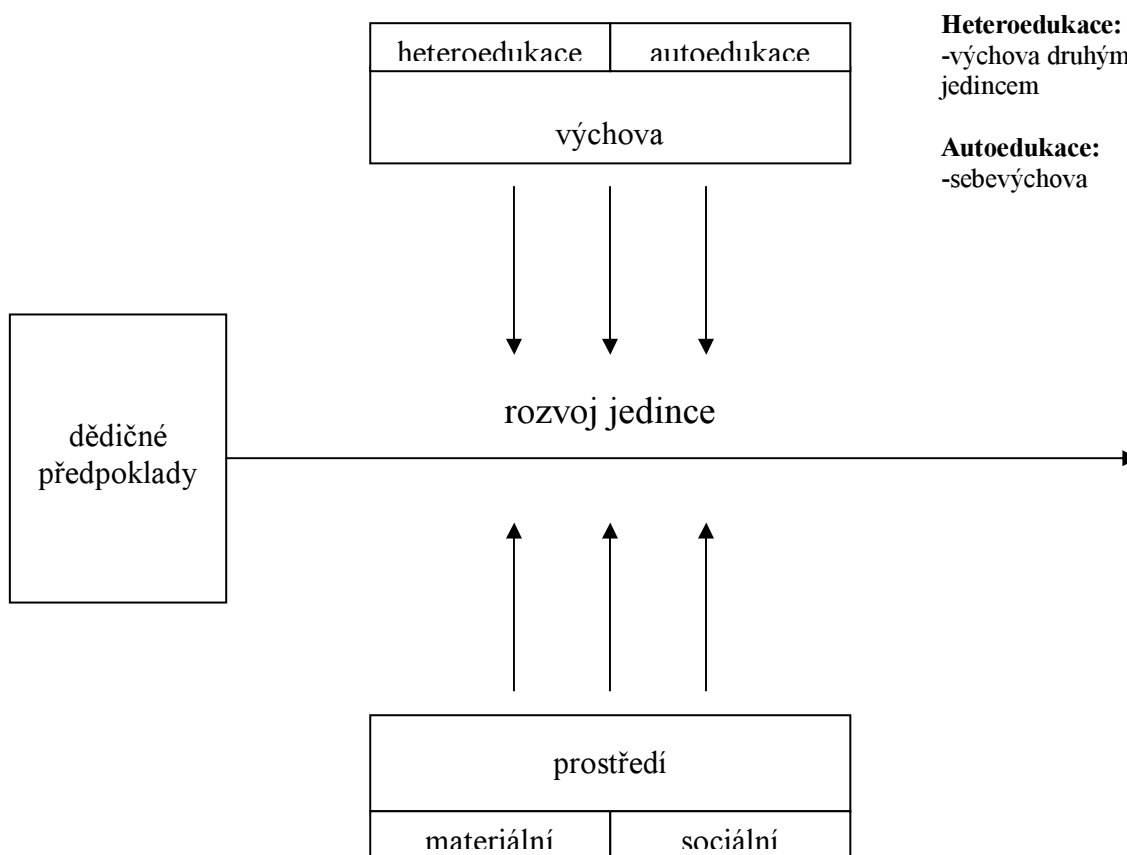
Pokud hovoříme o struktuře osobnosti vychovávaného jedince, posuzujeme vždy rysy a vlastnosti trvalejší povahy v jejich vzájemném vztahu. Ani u dospělého jedince však tato trvalost není absolutní. Ke změnám v různých vlastnostech a celé struktuře dochází prakticky po celý život.

Rozvoj osobnosti

Osobností se člověk nerodí, osobností se člověk stává na určité úrovni sociálního a psychického vývoje. Mnozí autoři vidí důležitý mezník v období kolem třetího roku věku dítěte, kdy dochází ke vzniku a rozvoji sebeuvědomění (vědomí tělového a sociálního JÁ, vědomí vlastní jedinečnosti). V procesu socializace člověk přijímá jisté společensky akceptované normy chování, názory a postoje. Postupně si člověk vytváří svoje názory a postoje, je schopen vědomě působit nejen na okolní skutečnost, ale i na vlastní osobnost. Vytváří si cíle, klade si úkoly a stanovuje cesty k dosažení cíle. Osobnost tedy můžeme chápat jako jednotný celek, odlišující se svou individualitou kvalitativně i kvantitativně od jiných osobností. Nikoliv však jako celek ustrnulý, ale vyvíjející se.

Proces formování osobnosti je podmíněn jak faktory biologickými a sociálními, tak vlastní činností jedince.

Jůva uvádí jednoduché schéma rozvoje.

Dědičné předpoklady pro úspěšnou výchovu jsou psychické a fyzické. Fyzické předpoklady jsou zvláště důležité v tělesné výchově nebo výchově estetické. Jde o požadavky, které se týkají celkové tělesné zdatnosti a zdraví, fyzického typu, pohybové pružnosti anatomického uzpůsobení částí těla apod.

Zvláštní pozornost je při výchově věnována psychickým předpokladům, především schopnostem a nadání pro určitou činnost. Při analýze schopností je zapotřebí, abychom je jasně odlišili od vloh. Vlohy jsou vrozené anatomickofyziologické zvláštnosti organismu, jsou základem rozvoje schopností. Schopnosti jsou pak samy o sobě výsledkem vývoje, který probíhá v nejrozmanitějších bezděčných i záměrných aktivitách jedince. (Jůva 1999)

Z pedagogického hlediska je důležitá volba nejvhodnějších metod, jak tyto předpoklady optimálně rozvíjet, některé slabé předpoklady posílit případně je kompenzovat jinými. Vždy však u každého jedince musíme postihnout specifiku jeho předpokladů – jeho nadání pro danou činnost a to potom rozvíjet.

Musíme si uvědomit, že nadání není statický fenomén, který je jednou pevně dán, ale že se děti mohou „stávat nadanými“, pokud se jim poskytnou odpovídající školní i mimoškolní vzdělávací možnosti a jejich rodičům adekvátní finanční pomoc.

Dalším významným činitelem, který podmiňuje výchovu každého jedince je také jeho sociální situace. Jedinec je začleněn do rodiny, je součástí různých společenských skupin a zájmových organizací. Všechny tyto sociální vazby a společenské funkce mohou na jedné straně vzdělávání a výchovu motivovat pozitivně na druhé straně však mohou do nich zasahovat rušivě (svými názory, postoji a životními stereotypy).

Vedle fyzických, psychických a sociálních faktorů determinuje výchovně vzdělávací proces významným způsobem i dosavadní vzdělanostní úroveň.

Rozdíly v osobnosti vychovávaného

Výsledek výchovy je mimo jiné podmíněn přirozenými podmínkami, přirozenou povahou dítěte, kterou je nutno dokonale poznat, chceme-li optimalizovat naše výchovné působení. Lidská individualita je totiž natolik jedinečná, že není možné předpokládat stejný výsledek při jednotném výchovném přístupu. Proto jsou pro nás důležité rozdíly v osobnosti vychovávaného. Pro učitelskou praxi je nezbytné seznámit se zejména s možnými zvláštnostmi pohlaví, zvláštnostmi věkovými, vývojovými a individuálními.

1. rozdíly mezi pohlavími

V plné míře se projevují až v dospělém věku a vyplývají z nich různé úkoly rodinné a společenské. Tyto odlišnosti jsou nejen biologické a fyziologické, ale nacházíme také odlišnosti v nejrůznějších sférách lidské psychiky. Patří sem například rozdíly v průběhu vývojové křivky, preferenci zájmů a struktuře činností, hodnotové orientaci, ve výkonnosti v různých oblastech, v míře aktivity, flexibility, originality (vyšší u chlapců) či odolnosti vůči různým vlivům, vytrvalosti (vyšší u dívek).

V roce 1995 byl proveden jeden z největších výzkumů zaměřený na vzdělávací výsledky českých žáků nazvaný Kalibro 1 +. Toto měření zahrnovalo kolem 13 000 žáků 7. a 8.

ročníků z 393 základních škol. Obsahoval čtyři oblasti učiva: český jazyk, matematiku, humanitní základ (učivo z dějepisu, občanské výchovy aj.), přírodovědný základ (učivo z přírodopisu, fyziky, chemie aj.). Vyhodnocení testu vidíte v tabulce (viz. níže).

Testy pro učivo	Úspěšnos (v %) v testech			
	7. ročník		8. ročník	
	dívky	chlapci	dívky	chlapci
český jazyk	45,3	46,4	52,6	51,2
matematika	52,9	56,9	59,5	61,6
humatní základ	52,9	54,6	57,3	59
přírodovědný základ	51,2	52,9	55,7	57,9

2.zvláštnosti věkové

Osobnost vychovávaného prochází různými stádii vývoje, mění se ve své kvalitě i kvantitě, v každé věkovém období nabývá určitých charakteristik pro dané období, pro určitou věkovou skupinu typických. Pro učitele je nanejvýš nutné pochopit vývoj lidské osobnosti se všemi zvláštnostmi a specifičnostmi jednotlivých období.

Např. 3. rok života – nástup prvního vzdoru

předškolák – nepřesná orientace v prostoru a čase

9. rok života – postupný rozvoj abstraktního myšlení, postupné zvyšování koncentrace a pozornosti

puberta – nevyrovnanost, zvýšená kritičnost, černobílé hodnocení světa

Pokud by věkové zvláštnosti nebyly respektovány mohlo by dojít k neadekvátnímu výchovnému působení, nepochopení pravých příčin určitého chování, nespravedlivému hodnocení, přetěžování, kladení nepřiměřených požadavků.

3.individuální tempo

Vývoj lidské osobnosti probíhá individuálním tempem. I v rámci určité věkové skupiny existují značné vývojové rozdíly. Tento vývoj není ovšem přímočarý, ale nepravidelný, probíhá ve vývojových etapách, skocích. Ale ani v rámci těchto etap nemusí být vývoj rovnoměrný. Proto je nutné volit vhodné způsoby a postupy výchovy, které s touto nerovnoměrností počítají.

4. Zvláštnosti temperamentu

Ovlivňují do značné míry veškeré projevy žáka, jeho chování a přizpůsobení se požadavkům, které jsou na něj kladeny. Temperament bývá vymezován jako vnitřní styl prožívání osobnosti, celkový způsob reagování člověka. Na základě jistých vlastností temperamentu byly vytvořeny různé typologie temperamentu. Nejstarší a nejznámější je Hippokratova typologie. Ta rozlišuje 4 základní typy lidského temperamentu:

A) sangvinik

- člověk čilý, rychlý, pohotový, schopný rozdělovat pozornost, rychle se nadchnout, výřečný, optimistický, veselý, společenský, vřelý, ale na druhé straně nestálý, příliš sdílný, ovlivnitelný

B) choleric

- člověk nevyrovnaný, dráždivý, výbušný, netrpělivý snadno se rozhněvá, ale hněv není trvalý, je panovačný, náladový, má zpravidla vyšší sebevědomí, sklony k vůdčovství, je to ale člověk aktivní, živý, s vyhraněnými názory, umí být obětavý, otevřený

C) flegmatik

- člověk klidný, rozvážný, spíše pomalý, nepodléhá častým změnám nálady, někdy je až pohodlný, lhostejný, konzervativní, nepřizpůsobivý, ale spolehlivý se silnými a trvalými citovými pouty

D) melancholik

- člověk velmi citlivý až přecitlivělý, snadno unavitelný, nevyrovnaný, ostýchavý, nerozhodný, špatně přizpůsobivý, rozpačitý, plachý, vztahovačný, pesimistický, uzavřený, ale umí být velmi oddaný, věrný, empatický, schopný kompromisního řešení

Je těžké stanovit temperamentový typ jedince, protože zpravidla jen velmi vzácně se vyskytuje představitel čistého typu.

5.rozdíly ve výkonových vlastnostech

Předurčují do jisté míry kvalitu a úspěšnost výsledku určité činnosti jedince. Schopnosti, jejichž základem jsou vrozené vlohy, představují podmínku úspěšného vykonání jisté činnosti a zároveň se v této činnosti rozvíjejí. Jedním z hlavních úkolů pedagoga je poznat vrozené předpoklady dítěte a zajistit optimální podmínky pro rozvoj jeho schopností. Z toho plyne otázka práce s mimořádně nadanými a talentovanými dětmi na jedné straně a s dětmi se sníženým intelektem na straně druhé.

Krátce o nadaných a handicapovaných dětech

Pojem nadání – nadání se chápe jako komplex charakteristik osobnosti zahrnujících zejména rozvinuté kognitivní procesy (intelekt, vnímání, tvořivost aj.), znalosti (z určité oblasti vědění), zvláštní rysy chování (vytrvalost, píle), vysoká motivace a sebehodnocení aj.

Principy edukace nadaných žáků:

-princip akcelerace: nadaným žáků se umožňuje postupovat ve vzdělávání rychlejším tempem nebo vstupovat dříve než ostatní populace do vyšších stupňů vzdělávání apod.

-princip rozšiřování: nadání jedinci studují na základě kurikul obohacených větším množstvím poznatků nebo jim je umožněno získání speciálních dovedností apod.

Na druhé straně mince se nachází **handicapovaní žáci**. V současné době převládá trend **integrace**=co nejširší začleňování handicapovaných žáků do běžných tříd, základním nástrojem pro integraci je individuální vzdělávací program – IVP. Dalším v poslední době prosazovaným trendem je **inkluze**=začleňování dětí s těžkým a hlubokým stupněm postižení do běžných tříd (alespoň na část výuky) Jedná se o děti např. hluboce mentálně postižené, autistické, děti s kombinovanými postiženími apod.

6.rozdíly v charakterových vlastnostech

Tyto rozdíly se projevují jako rozdíly ve vztazích k sobě samému, vztazích k druhým lidem a společnosti a ve vztahu k vykonávané činnosti. Jedná se o to, jaké má dítě sebevědomí, jak samo sebe hodnotí, zda je sebekritické, skromné, nejisté, pyšné, zda se přeceňuje nebo podceňuje.

7. rozdíly v motivaci

Se projevují jako rozdíly v intenzitě i povaze vlastních pohnutek k určité činnosti. Základními motivačními silami jsou potřeby, zájmy, postoje, hodnoty a cíle. Poznání těchto motivů nám umožňuje porozumět a pochopit chování lidí, ale také na základě působení určitých stimulů jejich chování předvídat a usměrňovat.

Rovnost šancí

Každý žák (student) dosahuje jako individuální bytost různých výsledků. Jak moc jsou tyto výsledky ovlivněny jejich kognitivními inteligenčními charakteristikami a sociokulturním prostředím v rodinách lze vyčíst z níže uvedených informací.

1. Kognitivní inteligenční charakteristiky dětí

Jak inteligence jedinců usnadňuje nebo brzdí jejich přístup ke vzdělávání? Jsou intelektové schopnosti vrozené (dědičné), nebo se mohou zdokonalovat prostřednictvím školního vzdělávání? Jsou intelektové schopnosti závislé na sociálních nebo etnických rozdílech mezi lidmi? A pokud ano, musí školní vzdělávání na tyto rozdíly nějak reagovat? – těmito otázkami se v zahraničí (v západní Evropě, Americe) zabývá mnoho odborníků. Zvláště tam kde je velký příliv imigrantů z jiných zemí (např. Afričani ve Francii).

U nás byla tato problematika v době socialismu silně tabuizována, neboť dokazování nerovností v inteligenci dětí a tím i v nerovností ve vzdělávání by bylo v nesouladu se socialistickým systémem.

Pojem inteligence

- vybavenost člověka nejen pro abstraktní myšlení, ale i pro kreativní výkony nejrůznějšího typu a schopnost účelně se adaptovat na prostředí aj.

Na úvodní otázku nám pomůže odpovědět výzkum, který byl proveden v roce 1989 I. Švandou. Tento výzkum sledoval vzdělávací výsledky a také úroveň inteligence u rozsáhlého souboru žáků (N=3162), kteří byli vybráni z různých druhů středních škol: gymnázium, střední odborné školy (průmyslové, zdravotnické, pedagogické, aj.), střední odborná učiliště (dvouleté, tříleté a studijní obory). Pomocí Testu struktury inteligence byly prokázány značné rozdíly v inteligenci jednotlivých skupin žáků:

- Nejvyšší úroveň byla zjištěna u žáků gymnázií (IQ=116–119), dále u žáků středních odborných škol (IQ=99-106) a nejnižší úroveň u žáků středních a odborných učilišť (IQ=88-94)
- Tyto diference v inteligenci žáků korelovaly jednak s úrovní jejich vzdělávacích výsledků (nejlepší u žáků gymnázií, nejhorší u žáků učilišť), jednak byly ve výrazném vztahu k parametrům rodinného prostředí. Např. u žáků gymnázií mělo 53 % rodičů vysokoškolské vzdělání, kdežto u žáků učilišť (tříleté obory) bylo jen 8,4 % rodičů s tímto vzděláním.

Švanda tím potvrdil, že inteligence dětí (jako jeden z „učebních předpokladů“) má důležitý vztah k školním edukačním procesům a že je v nějakém vztahu k sociokulturnímu profilu rodin.

Nerozřešeným a stále diskutovaným problémem zůstává však to, zda inteligence je vrozená (geneticky zděděná), nebo zda se dá učením, zkušenostmi, sociální interakcí výrazně změnit.

Za prokázané se ovšem považuje, že úroveň inteligence u týchž osob se mění „přirozeně“ s věkem: Jak uvádí Čáp (1993) podle výzkumů H.J.Eysencka, výkon v inteligenčním testu se u šestnáctiletých subjektů zvýšil v průměru o jednu třetinu v porovnání s jejich výkonem v předchozích šesti letech. Na tomto zvýšení inteligence se však podílí jednak zrání (dané geneticky, tedy dědičně) a jednak učení (především v rámci školní edukace).

2. Jaký vliv má na školní edukační procesy etnické a sociokulturní prostředí rodin?

Již před druhou světovou válkou se v některých zemích zjišťovalo, zda diferenciace mezi dětmi dané jejich příslušností k různým etnickým skupinám se odráží i v rozdílnostech jejich inteligence, a v důsledku toho i ve školním vzdělávání. Výzkum tohoto druhu prováděl i český psycholog a pedagog **Václav Příhoda**, nikoliv však v Československu, nýbrž v USA.

K těmto pokusům ho dohnala snaha dopátrat se pravdy, neboť z testů, které před ním provedli Američané vyplývalo, že Slované (Slováci, Poláci) na tom byli inteligenčně hůře než Američané nebo Němci.

Příhoda použil dva různé testy inteligence (které byly běžně zadávány na středních školách v USA) a v opakovaném měření (po jednom roce) s několika stovkami subjektů (celkem 1018 žáků) dospěl k těmto výsledkům.

Národnost	Otisův test (IQ)	Chicagský test (skóry)
Židé	104,7	31,6
Češi	102,2	29,7
Němci	100,2	30,9
Poláci	94,6	26

Bylo to vskutku zajímavé: Čtvero měření (dva testy ve dvou časových obdobích) prokazovalo shodné výsledky: žáci z židovských rodin měli nejvyšší inteligenci, kdežto žáci z polských rodin nejnižší inteligenci. To vedlo Příhodu k hypotézám, jež jsou dodnes aktuální:

„Může se přitom jednat jenom o dvě možnosti: buď jest **vrozená** inteligence ruských Židů vyšší a Poláků nižší nežli u ostatních dvou národností, nebo ... jest v souvislosti se **sociálním, hospodářským a kulturním prostředím**, ze kterého pocházejí.“

Příhoda zjistil, že nejvýznamnější proměnou, která ovlivnila IQ studentů byl socioekonomický status rodin, tedy studenti ze zámožnějších rodin (a k těm patřili zejména židovští žáci) dosahovali lepších výsledků v IQ testech než žáci z nemovitých rodin (většina Poláků). Došel tedy k závěru, že předpoklady pro úspěšné vzdělávání mají určitý prapůvod v sociokulturním prostředí rodin, ze kterého žák (student) pochází.

K podobnému závěru můžete dojít také studií práce I. Švandy z roku 1989, který uvedl, že difference v inteligenci žáků byly ve výrazném vztahu k parametrům rodinného prostředí. Např. u žáků gymnázií mělo 53 % rodičů vysokoškolské vzdělání, kdežto u žáků učilišť (tříleté obory) bylo jen 8,4 % rodičů s tímto vzděláním.

Závěr:

Měli bychom si uvědomit individualitu žáka a podle toho k němu přistupovat. Všichni žáci nejsou stejní, existuje řada rozdílů, které jsou v této práci uvedeny.

Zároveň je naší povinností rozvíjet jedince po všech stránkách, snažit se vyzvednout jeho klady.

Výchova jako taková by měla být postavena na spolupráci pedagoga s vychovávaným jedincem, což předpokládá vzájemnou důvěru, respekt a partnerský vztah za přirozené autority pedagogovy osobnosti.

Literatura:

PRŮCHA, J. Moderní pedagogika. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3

JŮVA, V. Úvod do pedagogiky. Brno : Paido, 1995. ISBN 80-85931-06-0

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠKOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. Obecná pedagogika I.

Olomouc : Hanex, 1997